

Світовий О.М.,

к.е.н, доцент,

доцент кафедри менеджменту організацій,

Уманський національний університет садівництва

МАКСИМІЗАЦІЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОВИРОБНИЦТВІ ЯК ГАЛУЗІ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Анотація. У статті визначено основні чинники, що впливають на максимізацію доданої вартості у зерновиробництві. Обґрунтовано напрями збільшення доданої вартості та вказано на засоби вирішення цього завдання. Досліджено ефект масштабу як інструменту впливу на скорочення витрат виробництва та зростання доданої вартості.

Ключові слова: зерновиробництво, сільськогосподарське підприємство, додана вартість, прибуток, заробітна плата, кооперація, агрохолдинги.

Постановка проблеми. Зерновиробництво як галузь завжди була флагманом вітчизняного сільського господарства і у нинішній час має величезний потенціал розвитку, у тому числі й як складової частини зернопродуктового підкомплексу. Впроваджуючи прогресивні технології вирощування зернових культур та розвиваючи переробку зерна, можна суттєво збільшити величину доданої вартості. Тут важливо звернути увагу не тільки на прибуток, як результативний її елемент, а й підвищувати витрати на заробітну плату, яка у сільському господарстві є низькою. Саме оптимальне співвідношення даних елементів доданої вартості у підсумку дасть можливість значно підвищити ефективність не лише зерновиробництва, а й зернопродуктового підкомплексу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми збільшення величини доданої вартості у зерновиробництві висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні учені, як Дем'яненко С.І., Ільчук М.М., Кваша С.М., Месель-Веселяк В.Я., Нелеп В.М., Саблук П.Т. та ін. Дослідники звертають увагу на необхідність гармонійного розвитку усіх галузей зернопродуктового підкомплексу, у тому числі зерновиробництва, для максимізації доданої вартості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання досягнення максимальної доданої вартості у виробництві зерна вивчене недостатньо і потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає у подальшому вивченні питання максимізації доданої вартості у зерновиробництві та визначенні напрямів досягнення оптимального співвідношення її елементів, враховуючи вплив основних чинників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зерно є основним продуктом вітчизняного сільськогосподарського виробництва, тому під зерновими культурами зайняті найбільші посівні площі. У 2014 р. цими культурами було зайнято 54,3% посівних площ, або 14801 тис. га (табл. 1).

Зернові культури, що займають найбільшу площу, пшениця – 5 898 тис. га, кукурудза на зерно – 4 691 тис. га, ячмінь

Таблиця 1

Посівні площі зернових та зернобобових культур в Україні, тис. га

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 1990 р.
Уся посівна площа	32406	30963	27173	26044	26952	27801	28329	27239	84,1
Зернові та зернобобові культури	14583	14152	13646	15005	15090	15449	16210	14801	101,5
Озимі зернові	8614	6310	6324	7289	7904	6537	7891	7174	83,3
у тому числі:									
пшениця	7568	5324	5316	6185	6137	5534	6525	5898	77,9
жито	518	609	668	622	286	302	282	185	35,7
ячмінь	528	377	340	482	1481	701	1084	1091	206,6
Ярі зернові та зернобобові	5969	7842	7322	7716	7186	8912	8319	7627	127,8
у тому числі:									
пшениця	9	185	303	480	314	238	159	163	1811,1
ячмінь	2201	4130	3645	4018	3024	2724	2275	1950	88,6
овес	492	570	521	468	326	310	252	247	50,2
кукурудза на зерно	1234	1174	1364	1711	2709	4625	4893	4691	380,1
просо	205	167	437	141	95	191	98	103	50,2
гречка	350	459	574	426	225	300	189	140	40,0
рис	28	22	26	21	29	26	24	10	35,7
зернобобові	1424	1103	408	422	429	318	280	227	15,9
з них:									
горох	1287	996	307	326	305	219	189	154	12,0

Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 72–73]

ярий – 1 950 тис. га, ячмінь озимий – 1 091 тис. га. Усі інші зернові та зернобобові культури мають значно менші площі посіву.

Якщо проаналізувати розміри сільськогосподарських підприємств, які вирощують зернові культури, то можна констатувати що з 34 663 таких підприємств 18 985 мають земельну площу не більше 50 га, а лише 488 підприємств господарюють на земельних площах більше 3 000 га (табл. 2).

Таблиця 2

Групування сільськогосподарських підприємств за розмірами посівних площ зернових та зернобобових культур у 2014 р.

Показник	Кількість підприємств, що мали посівну площу зернових і зернобобових культур		У відсотках до загального показника
	усього	зернових та зернобобових культур	
Одиниць			
Підприємства – всього з них з площею, га	43086	34663	80,5
до 50,00	23059	18985	82,3
50,01–100,00	4461	3416	76,6
100,01–250,00	4456	3977	89,3
250,01–500,00	3095	2714	87,7
500,01–1000,00	2808	2553	90,9
1000,01–2000,00	2647	1949	73,6
2000,01–3000,00	1193	581	48,7
більше 3000,00	1367	488	35,7
Посівна площа, тис. га			
Площа – всього	18834,2	10634,3	56,5
з неї з розміром, га до 50,00	518,9	376,0	72,5
50,01–100,00	326,9	250,3	76,6
100,01–250,00	734,8	654,7	89,1
250,01–500,00	1119,7	977,6	87,3
500,01–1000,00	2031,9	1831,9	90,1
1000,01–2000,00	3800,6	2717,0	71,5
2000,01–3000,00	2916,0	1389,6	47,7
більше 3000,00	7385,4	2437,2	33,0

Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 75–76]

Що стосується загальних площ посіву зернових культур, то можна відзначити, що сільськогосподарські підприємства із земельною площею більше 3 000 га вирощують вказані культури на загальній площі 2 437,2 тис. га, а підприємства розміром до 50 га – лише 376,0 тис. га.

Крім того, слід зазначити, що від загального обсягу виробленого зерна, а це 13 956,7 тис. т, або 21,9% загальної величини, виробляють господарства населення, які не мають достатньої кількості необхідних технічних засобів для ефективного вирощування зернових культур [1, с. 80]. Такі господарства в основному вирощують зернові культури для задоволення власних потреб, тобто вони дане зерно реалізують на ринку в незначному обсязі. Господарства населення не отримують відповідного прибутку та доданої вартості в принципі. Щоб обрахувати суму доданої вартості, необхідно знати не тільки обсяг виручки, витрат на купівлю матеріально-технічних ресурсів, а й кількість затраченої праці, вираженої у грошах. Господарства населення такого обліку не проводять, тобто вони не ведуть таблиць затрат робочого часу та обсягу виконаних робіт і не нараховують заробітну плату. Також вони не є юридичними особами.

Господарства населення від валового виробництва зерна, наприклад, продали 3 650,2 тис. т у 2014, тобто 26,1% від загального показника. В порівнянні з реалізацією зерна сільськогосподарськими підприємствами (40 220,5 тис. т у 2014 р.) це лише 9,1% [1, с. 299, 309]. Очевидно, що господарства населення реалізують вказану кількість зерна в основному із площ земельних паїв, приєднаних до особистих господарств.

За визначенням, господарства населення – це домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції, а також фізичні особи – підприємці, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства [2]. В даному випадку, на нашу думку, законодавчо необхідно уточнити правовий статус земельних паїв у складі господарств населення. Така необхідність виникає тому, що кількість паїв, які селяни самостійно обробляють, з кожним роком зростає. Про це свідчить збільшення площі сільськогосподарських угідь, які використовуються для товарного виробництва. Так, у 2014 р. таких площ було 9 424,6 тис. га, а у 2000 р. – лише 2 306,7 тис. га, тобто за останні 14 років відбулося їх зростання у чотири рази [1, с. 71]. Селяни усе з меншим бажанням віддають свої земельні паї в оренду, одержуючи орендну плату 3% (в деяких випадках трохи більше – коли є конкуренція між орендарями) від проіндексованої вартості землі і ще сплачуючи 15% податку на доходи фізичних осіб.

Іншими словами, обробляючи земельні паї самостійно, господарства населення отримують усю виручку, не сплачу-

Таблиця 3

Валова додана вартість за видами економічної діяльності (у фактичних цінах, млн. грн.)

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Валова додана вартість (основні ціни)	992175	1166900	1262157	1336364	1361696	137,2
у т.ч. сільське, лісове та рибне господарство	82948	109961	113245	132354	160516	193,5
промисловість	250774	294067	313565	303086	310874	124,0
будівництво	36648	41057	40500	38450	34979	95,4
Оптова та роздрібна торгівля	162171	201746	210232	222789	222675	137,3

Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 35]

ючи ніяких податків та зборів, крім земельного податку. А це в декілька разів більші суми доходу, ніж від здачі землі в оренду, навіть у тому випадку, коли селяни наймають техніку для обробітку та купують матеріальні ресурси для вирощування сільськогосподарських культур.

За період 2010–2014 рр. валова додана вартість у сільському господарстві мала більший темп росту в порівнянні із загальнодержавним показником (табл. 3).

Частково це можна пояснити і тим, що з роками нарощується виробництво і продаж аграрної продукції, у тому числі зерна. Кількість реалізованого зерна за ці роки сільськогосподарськими підприємствами збільшилася на 70%, середня ціна реалізації – на 60,7%, а виручка від реалізації зерна – на 173,1% (табл. 4).

Розглянемо основні чинники максимізації доданої вартості у зерновиробництві в сільськогосподарських підприємствах (рис. 1). Одним із чинників збільшення обсягу доданої вартості при вирощуванні зернових культур, тобто вартості, створеної на конкретному сільськогосподарському підприємстві, є застосування інтенсивних енергозберігаючих технологій. Вказані технології дають можливість отримувати вищу урожайність зернових культур та мати зерно кращої якості при мінімальних виробничих витратах, особливо витратах матеріально-технічних ресурсів. А це, в свою чергу, сприятиме збільшенню доданої вартості, особливо такого її елемента, як прибуток.

Частину прибутку можна використовувати для модернізації основних засобів, закупки новітньої техніки для енергозберігаючих технологій та для покращення матеріального стимулювання працівників. Додаткове матеріальне стимулювання спонукатиме працівника краще працювати, а отже, раціонально використовувати ресурси.

Крім того, потрібно використовувати ефект масштабу як інструменту впливу на скорочення витрат виробництва. Тобто, як було проаналізовано вище, більшість сільськогосподарських підприємств, які вирощують зернові культури,

мають земельну площу менше 50 га і використовують виробничі ресурси не завжди раціонально. На нашу думку, необхідно таким підприємствам кооперуватися у виробництві, створювати обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи для

Рис. 1. Основні чинники максимізації доданої вартості у зерновиробництві в сільськогосподарських підприємствах

Джерело: власні дослідження автора

Таблиця 4

Основні показники реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами України

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Кількість реалізованого зерна, тис. т	23662	28609	33669	38345	40220	170,0
Структура реалізації зерна, % у т.ч. переробним підприємствам	3,4	3,6	3,7	4,0	3,3	-0,1 в.п.
на ринку	7,1	4,9	3,7	3,4	3,1	-4,0 в.п.
населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати	10,5	8,8	6,3	5,8	4,9	-5,6 в.п.
за іншими напрямками	79,0	82,7	86,3	86,8	88,7	+9,7 в.п.
Середні ціни реалізації зерна, грн. за 1 т	1120,9	1374,2	1547,1	1299,8	1801,4	160,7
Виручка від реалізації зерна, млн. грн.	26522,7	29983,2	52089,3	49840,8	72452,3	273,2

Примітка: без малих сільськогосподарських підприємств.

Джерело: сформовано автором на основі [3, с. 79–80]

забезпечення своїх членів необхідними ресурсами за справедливими цінами.

Підтримуємо твердження професора Б.Я. Кузняка про те, що однією із необхідних умов успішної роботи обслуговуючих кооперативів є забезпечення їх висококваліфікованими кадрами, зокрема менеджерами. Тому в зарубіжних країнах держава витрачає значні кошти на їх підготовку. В Україні цього не спостерігається. Кооперативи створюються виробниками не заради отримання прибутку (обслуговуючі кооперативи. – *Прим. авт.*), а щоб убезпечити себе від залежності й диктату промислових фірм, торгових монополій, різних посередників, мета яких – збагачуватися за рахунок селян, скуповуючи в них за заниженими цінами сільськогосподарську продукцію і реалізуючи її за високими цінами [4, с. 29–30]. До того ж в липні 2015 р. відповідним Законом України було внесено зміни до Податкового кодексу до ст. 133, яка була доповнена в тому, що до неприбуткових організацій можуть бути віднесені і сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [5]. Такими довгоочікуваними змінами до Податкового кодексу, на нашу думку, був відкритий шлях до масового створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Торгові монополії та різного роду посередники, забираючи у виробників значну частину прибутку, зменшують і загальну суму доданої вартості, одержану сільськогосподарськими підприємствами. У 2014 р. за іншими каналами реалізації (посередниками. – *Прим. авт.*) сільськогосподарськими підприємствами було продано 88,7% зерна від загального обсягу реалізації, що вище показника 2012 р. на 9,7 в. п. [3, с. 80]. Тому на разі сільськогосподарські підприємства, які вирощують зернові та інші культури, не мають у достатній кількості оборотних коштів, не можуть в короткі строки запроваджувати прогресивні технології. До того ж пільгове кредитування сільськогосподарських товаровиробників майже відсутнє.

Видатний вітчизняний науковець В.М. Нелеп стверджує, що на особливу увагу заслуговує узагальнення світового досвіду щодо вибору ефективних організаційно-правових форм господарювання на селі, а також вивчення впливу цих форм на структуру виробництва та експорту продукції агропродовольчого комплексу країни. При цьому для України дуже важливо вивчити латиноамериканський досвід (як негативний) і західноєвропейський та північноамериканський (як найефективніший). Яскравим представником латиноамериканського шляху є Аргентина. Там панують поміщицькі латифундії й агрохолдинги, яким належить 95% сільськогосподарських угідь. А, наприклад, у США, наголошує вчений, в 2013 р. було 2,1 млн. фермерських господарств, що працювали на 370 млн. га сільськогосподарських угідь (із 417 млн. га наявних у державі). Середній розмір фермерського господарства становить 170 га. В.М. Нелеп також зазначає, що фермери Західної Європи та Північної Америки добровільно об'єднуються в кооперативи (як правило, галузеві), завданням яких є забезпечення фермерів дешевими та якісними матеріально-технічними ресурсами, заготівля, транспортування, зберігання, переробка і реалізація сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Наприклад, у Франції близько 3 800 кооперативів об'єднують 90% фермерів. Через кооперативи фермери продають близько 70–80% зерна, молока, вирощених свиней, яєць і птиці, ово-

чів, фруктів, винограду [6, с. 102–103]. Але ефект масштабу має в деяких випадках і негативний результат. Ми маємо на увазі створення великих агрохолдингів, в розпорядженні яких десятки тисяч гектарів ріллі. Серед основних недоліків створення таких агрохолдингів в Україні, які впливають на величину доданої вартості, виділимо такі:

1. Неefективне використання сільськогосподарської техніки через далекі переїзди, часто за декілька сотень кілометрів. Таке можна сказати і про доставку матеріальних ресурсів. Це відбувається тому, що взяті в оренду такими агрохолдингами землі знаходяться не в одному масиві, а розміщені часто в різних населених пунктах та навіть і районах.

2. Такі агроформування часто самі є монополістами у вирощуванні сільськогосподарських культур, а також у збуті зернової та іншої продукції, у тому числі й за кордон. В цьому разі менші за розмірами сільськогосподарські підприємства відчувають незручності у цьому неконкурентному середовищі.

3. Часто, вирощуючи монокультуру або найбільш рентабельні культури, агрохолдинги не турбуються про якість ґрунту, нещадно експлуатуючи землю, порушуючи сівозміни. Крім того, трудові ресурси в населених пунктах, де агрохолдинги орендують земельні паї, майже не використовуються. Агрохолдинги також не відраховують кошти для розвитку сіл за місцем виробництва, бо у переважній більшості випадків там не зареєстровані.

Висновки. Отже, визначивши основні чинники, які впливають на максимізацію доданої вартості у зерновиробництві як галузі зернопродуктового підкомплексу, ми обґрунтували напрями досягнення цієї мети. Проаналізувавши розміри сільськогосподарських підприємств, які займаються зерновиробництвом, ми визначили, що ефект масштабу у даній галузі має свої обмеження, враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід. Дієвим механізмом підвищення величини доданої вартості невеликих за площею сільськогосподарських угідь аграрних формувань може бути кооперація. У подальших дослідженнях ми будемо продовжувати пошук шляхів максимізації доданої вартості у зерновиробництві, яке є основою зернопродуктового підкомплексу країни.

Література:

1. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2014 рік / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 379 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Про затвердження Методики розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва : Наказ Державного комітету статистики України від 16.02.2009 р. № 53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/>.
3. Україна у цифрах у 2014 році : [статистичний збірник] / За ред. І.М. Жук. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 239 с.
4. Кузяк Б.Я. Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні / Б.Я. Кузяк // Економіка України. – 2015. – № 3(640). – С. 26–32.
5. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій» № 652-VIII від 17.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/652-19>.
6. Нелеп В.М. Тенденції розвитку сільського господарства в Україні та світі / В.М. Нелеп // Економіка АПК. – 2015. – № 7. – С. 100–105.

Свитовый А.М. Максимизация добавленной стоимости в зернопроизводстве как отрасли зернопродуктового подкомплекса

Аннотация. В статье определены основные факторы, влияющие на максимизацию добавленной стоимости в зернопроизводстве. Обоснованы направления увеличения добавленной стоимости и указано на средства решения этой задачи. Исследован эффект масштаба как инструмента влияния на сокращение издержек производства и увеличения добавленной стоимости.

Ключевые слова: зернопроизводство, сельскохозяйственные предприятия, добавленная стоимость, прибыль, заработная плата, кооперация, агрохолдинги.

Svitovyi O.M. Maximizing the value added in grain production as a branch of grain products subcomplex

Summary. The paper identifies the main factors affecting the maximization of value added in grain production. The directions of increasing value added and specified the means to solve this problem. Investigated the effect of scale as a tool to influence the reduction of production costs and increase value added.

Keywords: grain production, agricultural enterprises, value added, profits, wages, cooperatives, agricultural holdings.